

Celestin Tomić

SIMBOLIKA STABLA

Stablo je u čovjekovim očima „opipljiv znak one životne snage koju je Stvoritelj izlio u prirodu”. Znak života i obnove prirode. Umiranje šuma čovjek doživljava kao umiranje prirode. To se osobito snažno osjeća u našem stoljeću. Tamo gdje šuma nestaje, širi se pustinja. Čovječanstvo danas gotovo stravično doživljava neutješno umiranje šuma. Dižu se glasovi na uzbunu. U mnogim državama već se održavaju dani zaštite šume. Možda će u skoro vrijeme i Ujedinjeni narodi jednu od godina proglasiti godinom šume, godinom stabla. Taj iskonski čovjekov osjećaj za zaštitu stabla izražen je na Starom istoku u mitologijama i umjetnosti. Simbolizam stabla snažno je prisutan i u Bibliji.

I. KOZMIČKO STABLO

Prednjoazijska umjetnost poznaje različita stabla koja prikazuje u realnom liku pa se lako prepoznaju. No već od trećega tisućljeća prevladavaju stilizirana stabla koje je teško botanički utvrditi.¹ Slične palmi, ili papirusu s palminim granama. S jedne i s druge strane stabla su ili dvije životinje koje ga napadaju (koza) ili dvije demonske sile, polubogovi prikazani u obliku sfinge, keruba, serafa (plamene zmije ili krilati zmajevi; likovi u kojima se povezuju čovječje lice s truplom bika, lava, ptice, škorpiona, ribe, psa, ili čovjek s dvjema glavama...) koje ga brane, ili čovjek molitelj. Prošireno je to po cijelom Prednjem

¹ Izbor iz literature: F. VIGOUROUX, *Dictionnaire de la Bible*, 1912, I, 895–897; X. LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, KS, Zagreb 1969, 1266; H. HAAG, *Bibel-Lexikon*, Tübingen 1968²; H. HERMSEN, *Lebensbaumsymbolik im Alten Ägypten*, Köln 1981; C. KEPINSKI, *L'arbre stylisé en Asie Occidentale au 2e Millénaire avant J.C.*, Paris, III, 1982; S. SLEBMANN, *Der Baum, Symbol und Schicksal des Menschen*, Karlsruhe 1984; G. GOLLWITZER, *Botschaft der Bäume. Gestern, heute, morgen?*, Köln 1984; B. STEIGNER, *Der Baum*, Heidelberg 1985, 86–101; U. WINTER, „Der stilisierte Baum”, u *Bibel und Kirche*, 4 (1986) 171–176.

istoku na okruglim pečatnicima, ili skarabejima, na lončarskim posudama ili pak kao ukrasi na pokućstvu i zdanjima.

U željezno doba (1200.–700.) obično su to jedan ili dva ljudska lika s uzdignutim rukama kao molitelji ili zaštitnici uza stablo koje predočuje stablo života, ili sveto stablo, ili kozmičko stablo. Sretan i blaženi život na Starom istoku ne može se zamisliti drukčije nego kao uređeni svijet. I taj svijet, kozmos prikazan je u simbolu stabla. Budući da su taj red u prirodi ugrozili mnogi neprijatelji, pojedinačni i grupni, morao je on biti zaštićen. To je često pokazano na staroasirskim pečatnicima. Iznad drva je sunčani krilati kolut, slijeva je kralj kao zemaljski jamac božanskoga reda, s desne strane božica s rukama uzdignutim prema Suncu. U kasnijim vremenima stablo je prikazano kao palma, iznad nje je krilati genij koji ga štiti. Sada izražava slavu kraljevstva ili dinastije. Kralj se klanja nebeskoj sili prikazanoj u krilatom kolutu Sunca. Nebo u slici stiliziranog stabla kralju i njegovu kraljevstvu jamči miran i sretan život. Naposljetku, sam je kralj na mjestu stabla, a to simbolizira da je on sam jamac i sigurnost kraljevstva. Ovaj treći simbolizam nalazimo i u Bibliji.

Ne samo na Prednjem istoku već i na drugim stranama svijeta poznata je simbolika stabla. Kozmičko stablo – hrast, poznaju Slaveni, Kelti, Germani. Sličnu ulogu ima i bor u dionizijskom kultu. Ostao je u Slavena drevni običaj da se u božićnoj noći zapali Badanj (Badnjak) koji izgara kroz više dana, simbol nestajanja zime i smrti, dok nova vatra označava novo Sunce i novi život. Ukraseni borovi božićni su trag tih drevnih simboličkih običaja, u rodendanu nepobjediva Sunca, mit što će ga kršćanstvo historizirati kao rodendan istinitog Sunca s visine koje rada Djevice.²

II. SIMBOLIKA STABLA U BIBLIJI

U Bibliji se spominje četrdesetak plodonosnih stabala (smokva, maslina, jabuka, mogranj, palma...) i oko dvadeset i četiri šumska stabla korisna za čovjeka (sandalovina, čempres, hrast, cedar, akacija, mirta...). Četrdesetak mjesta u Palestini nazvano je prema imenima stabala. Kao u Babilonu, tako su i u Zakonu (Tora) stabla zaštićena. Pri opsjedanju neprijateljskoga grada zabranjuje se uništavanje stabala (Pnz 20, 19). Najokrutniji je neprijatelj koji obara stabla.

Sveta stabla

Kanaanci štiju stabla posvećena božanstvu. Na krošnjama bogovi stanuju, iz njih govore ljudima, objavljuju im istine. I posječeno drvo, panj, znak je božice Ašere. Izrael je preuzeo simbol stabla, ali mu daje novi sadržaj. Poznat je hrast u svetištu u Šekemu, hrast More (Post 12, 6; 35, 4; Jš 24, 26), „čarobnjački hrast” (Suci 9, 6), hrast u Betelu (1 Kr 13, 14), u Jabesu (1 Ljet 10, 2), kod Ofre (Suci 6, 11, 19), kod Beer-Šebe – Mamre (Post 21, 33), kod Gibee (1 Sam 22, 6); zatim palma Deborina između Rame i Betela (Suci 4, 5), mogranj (1 Sam 14, 2). Oko tih stabala narod se okuplja, vijeća, odlučuje, slavi svoje religiozne svečanosti (Suci 4, 5).

² Rađanje Sunca u staroegipatskom mitu povezano je s rađanjem Horusa iz Izide, u Donjem Egiptu Ozirisa; u babilonskom mitu Sunce se rađa iz zvijezda Djevice. – I čempres na groblju (kao i žalosna vrba) simboli su stabla života, naznačuju vječni i blaženi prekgrobnji život pa tako izražavaju i nadu kršćana.

Stabla su često uosobljena: napajaju se hranom (Ps 104, 16), udaraju rukama (Iz 55, 12), klikću (Ps 96, 12), spoznaju (Ez 17, 9), zavide (Ez 31, 9), traže kralja (Suci 9, 8–15), traže kraljicu (2 Kr 14, 9)...

Stablo kao u prednjoazijskim simbolim predstavljaju kralja ili kraljevstvo. Ezekiel uspoređuje egipatskog kralja s visokim cedrom lijepih grana, gusta lišća, visoka debla, vrh mu do oblaka seže (kao babilonske kule). No zbog oholosti što mu vrh do oblaka sezaše i srce mu visina zanese, bit će posječen i oboren (Ez 31). Ezekiel želi istaknuti da je uzaludno tražiti pomoć u Egiptu. Egipat, naime, ne može spasiti Judu od uništenja, iako se diže slavan i moćan do oblaka.

Slično Daniel opisuju Nabukodonozorovu sudbinu i ima u vidu žalosni svršetak Antioha IV. Epifana. I on je kao stablo vrlo visoko, visina mu doseže do neba, vidio se s krajeva zemlje, sebe smatra da je jednak Višnjemu, da je on davatelj života i blagostanja naroda. Zbog svoje oholosti, hibrisa, bit će posječeno, ostat će samo panj okovan željeznim i mjedenim okovima (Dn 4).

Ezekiel vladajuću dinastiju u Judi uspoređuje s cedrom, pa s čokotom (Ez 17, 1–10). Veliki orao ugrabit će cedrov vrh, a to naviješta Nabukodonozorovu pobjedu godine 597., zasadit će čokot, vladara vazala – Sitkiju, do konačne katastrofe godine 586. No ostaje živa nada da će kraljevstvo opet biti uspostavljeno: grančica s Libanona postaje bujno stablo (Ez 17, 22–24).³

Simboliku stabla kao sliku kraljevstva upotrijebit će i Isus u prisposobi o kraljevstvu nebeskom. Ali sada je to gorušičino sjeme, najmanje, koje izraste u veliko stablo na kojemu se ptice gnijezde (Mt 13, 31–33; Ez 17, 23; 31, 6).

No najpoznatija simbolika stabla jest stablo u sredini raja: stablo spoznaje dobra i zla, i stablo života. Da li jedno stablo ili su dva? Nije toliko važno. Svakako, jedenje plodova sa stabla spoznanja dobra i zla donosi smrt, a plod sa stabla života donosi život, besmrtnost.⁴

Stablo spoznanja dobra i zla

Nema mu sličnosti u izvanbiblijskim mitovima i pričama. Služi kao književna slika da psihološki i teološki predoči konkretnu posljedicu grijeha (Post 2, 9; 3, 5, 22).

Biblija ne spominje o kojem se stablu radi. Neki misle da je smokva, zbog smokvina lišća kojim se prekrivaju praroditelji (Teodoret); drugi pak da je loza jer vino ljudi najviše vole (Rabi Meir); ili limun zbog gorčine života; ili žito jer dijete ne zna reći otac i majka dok ne okusi kruha (rabi Juda); ili pak trešnja. Najviše se povezuje s jabukom (Pj 8, 5). U mitovima, legendama, bajkama po-

³ Važno je Izajjino proroštvo: „Iskljijat će mladica iz panja Išajeva, izdanak će izbiti iz njegova korijena” (Iz 11, 1). Mladica je novi kralj, Mesija, koji će nakon vremena suda i strahota uspostaviti novi red. Mesija Kralj nije više uspoređen sa stablom, nego s izdankom. Stablo kao simbol kralja koji je jamac reda i pravde u Izraelu posve je zatajilo (Suci 9, 8–15), ne upravlja po pravедnosti i nevjeran je Jahvi, ne oslanja se na njega, već na svjetske veličile. Novi kralj, Mesija, sudit će po pravdi i pravici, oslonjen samo na Jahvu i uspostaviti će kraljevstvo mira, pravde i rajске sreće.

⁴ Vidi: F. VIGOUROUX, *nav. dj.*, str. 895 s; B. STEIGNER, *nav. dj.*, str. 86 s; A. REBIĆ, *Biblijska prapovijest*, Zagreb 1970; C. TOMIĆ, *Prapovijest sapasenja*, Zagreb 1986², 124–129.

javljuje se kao simbol života ili smrti (u grčkoj mitologiji hesperidine jabuke, u bajci o Snjeguljici). Posebno kod Latina zbog povezanosti: *malus* = jabuka i *malum* = zlo.

„Spoznaju” koju daje nije buđenje svijesti, ni moralno ili spolno buđenje, ni neko sveznanje – nisu postali kao „bogovi”. „Spoznati” u Semita uvijek označuje iskustvenu spoznaju: iskusiti moralnu autonomiju, što će proroci napadati (Iz 14, 12 s; Ez 28), sebe postaviti kao vrhovno mjerilo u određivanju što je dobro, a što je zlo, ne priznati Boga svojim Gospodarom i svoju malenost, stvorenost, krhkost pred Bogom, ne staviti povjerenje u Boga, nego u svoju umišljenost, oholost, hbris. Posljedica je bila da su upoznali fizičko i moralno dobro koje su izgubili: nevinost života, prisnost s Bogom, sličnost s Bogom, a iskustveno spoznali moralno i fizičko zlo: život tegoban i mučan, raskidanost u sebi koja odražava raskid s Bogom i s bližnjim, i gorku smrt.

Stablo života

Stablo života ili trava života kao simbol života, besmrtnosti, blaženstva poznati su u babilonskim mitovima. U mitu Adapa bog Tamuz bog je stabla života, bog Gizzida bog stabla istine pred vratima raja. U poznatom epu o Gilgamešu vrba u vrtu božice Ištar daje besmrtnost.⁵ Hindusi poznaju stablo iz kojeg teče sok života, soma; u Kineza se govori o stablima kojih cvjetovi donose život.

Koje je vrste stablo? I ovdje se spominju različita plodonosna stabla: palma, smokva, šipak... Rabini kažu da je njegov obujam golem i potrebno je 500 godina da se obide, zauzima veći dio raja, i iz njega teku rajske rijeke.

Plod sa stabla daje besmrtnost tijelu i čuva ga dok ne prijeđe u proslavljeni, nebeski, božanski život. Nije njegova moć u plodu, nego u Stvorčevoj moći koji mu je dao tu silu, kao što ni pad čovjekov nije bio u tome što je blagovao plod stabla spoznanja dobra i zla, već u tome što je svjesno prekršio Stvorčevu volju. Nakon blagovanja Bog je prepriječio put do stabla života da čovjek ne bi ostao za vječnost jadan i bijedan (Post 3, 22).

Stablo života, simbol reda, života, besmrtnosti, postaje simbol mudrosti. „Plod je pravednikov drvo života i mudrac je tko spasava život.” (Izr 11, 30). „Predugo iščekivanje ubija srce, a ispunjena želja drvo je života” (13, 12). „Blaga besjeda drvo je života, a prkosna razara život” (15, 4).⁶

U proročkoj i apokaliptičkoj književnosti stablo postaje simbol konačnoga spasenja, kao ponovni ulazak u raj. Tako u Ezekielu hramski izvor postaje potok i na objema stranama rast će svakovrsne voćke: lišće im neće otpadati i s njih neće nestajati ploda; svakog će mjeseca roditi novim plodom. Plod je za jelo, lišće za lijek (Ez 47, 12). Ivan u Otkrivenju vidi to već ostvareno u Kristovu pashalnom otajstvu. Duh Pobjedniku daje jesti „od stabla života koje je u raju Božjem” (Otk 2, 7). Gleda rijeku vode života, izvire iz prijestolja Božjega i Jaganjčeva, i s obiju strana rijeke stablo života koje rodi dvanaest puta, svakoga mjeseca. „Blago onima koji peru svoje haljine: imat će pravo na stablo života” (22, 1–2. 14).

⁵ Vidi. C. TOMIĆ, *nav. dj.*, str. 172–175.

⁶ U kasnijemu židovstvu Tora (Zakon) prikazuje se kao stablo života, na svakoj su grani ptice, okruženo zvijezdama i čuvaju ga dva lava. Memora, sedmerokraki svijećnjak, jest kao stilizirano, kozmičko, životno stablo na vrhu brda svijeta, stablo svijeta, a ispod njega izvor ili rijeke raja, znak stabla života.

Stup i kolac bila su na Starom istoku mučila za osuđene. Rimljani će ih zamijeniti križem. Obješeni se smatra prokletstvom Božjim, zato njegovo mrtvo tijelo ne smije ostati na stablu preko noći da ne kalja zemlju, baštinu Božju (Pnz 21, 23). Pavao to primjenjuje na Krista. Znak prokletstva postaje znakom otkupljenja, blagoslova Abrahamova, da Obećanje, Duha primimo po vjeri (Gal 3, 13).⁷ Krist „grijehe naše ponese na drvo” (1 Pt 2, 24), milostivo nam oprostí sve prijestupe, pribivši zadužnicu, smrtnu osudu na križ (Kol 2, 14). Tako stablo križa postaje „spasonosno drvo” (Mudr 14, 7), otvara nam put u opet nađeni raj gdje stablo života donosi plodove (Otk 22, 14), postaje stablo života.

U kršćanskoj mistici, pjesništvu i umjetnosti križ je opjevan kao stablo spoznanja dobra i zla, koje otkriva spoznaju dobra i zla, veličinu i grozotu grijeha i veličinu spasenja po Kristu; kao stablo koje je ujedno i stablo spoznanja i stablo života, ali najčešće kao stablo života.

U kršćanskoj umjetnosti sad je to jedno stablo, i stablo spoznanja i stablo života, a na granama nosi plodove života i plodove smrti: hostiju, simbol Euharistije, i mrtvačku glavu, što povezuje oba stabla. S jedne je strane Eva koja donosi smrt čovječanstvu, a s druge Marija/Crkva koja donosi svijetu Spasitelja. U natpisima se otkriva otajstvo: „Smrt donosi zlim (jabuka—malum). Žiće (Euharistija) dobrima.” „Anđeoske eto hrane, putnici se njome hrane.” Tako je jedno stablo znak života i spoznanja, otkupljenja i pada. Spasitelj u Euharistiji uprisutnjuje milost spasenja, stablo postaje Kristov križ, novo stablo života, i Krist pruža plod besmrtnosti.

Sad su to dva stabla i Krist se nalazi među stablima: slijeva drvo spoznanja dobra i zla, kotač prikazan kao Sunce ili Mjesec, cvijet ili ruža kao simbol izgubljenog i zatvorenog raja, zdesna križ kao stablo života i Marija s ljljanom, što u starijim prizorima označuje simbol stabla života.⁸

Redovito već od najstarijih vremena na sarkofazima u katakombama, na timpanima i kapitelima križ je prikazan kao stablo života, često stilizirano. Tako se u Skandinavskim zemljama i u Engleskoj križ predoučje kao grane drva, drugdje kao drvo koje se na vrhu rašlja. Krist na njemu nije „obično raspet”, već kao pobjednik nad smrću, otvara raj, donosi spasenje.

Križ postaje sveto stablo među svim stablima. Crkva pjeva na Veliki petak: „Križu sveti, stablo svako zavidi ti čarni sjaj. S takvim lišćem, cvijetom, plodom nema ga ni koji gaj.” Slatko drvo, „Samo ti si bilo vrijedno žrtvu svijeta nositi. Postat lađom, što će k luci potopljene voziti. Koju svu će Jaganjčeva sveta Krv orositi.”

⁷ Pavao ne kaže „prokletstvo Božje”, kao da bi križ bio znak da je Krist proklet na križu od Oca, kako će to neki pogrešno naučavati. Na križu se objavljuje ljubav Oca i Sina prema ljudima, i uzajamna ljubav Oca i Sina.

⁸ Ljljan u Marijinoj ruci označuje do godine 1350. stablo života, a ne nevinost i čistoću, što je uključeno. To je cvijet života, stablo života. I drevna Marijina svetišta povezana su sa simbolom drva: Maria—Eich (hrast), Maria—Linden (lipa), kod nas Vinagora, Trški vrh...

U legendama svetaca stablo ima važnu ulogu: Sebastijan, Panteleon, Januarij pribijeni su na drvo koje postaje drvo života. Palme u rukama mučenika znak su pobjede nad smrću, znak raja, stabla života. U Crkvi svetog Apolinarija u Raveni mučenici i djevice prolaze usred palmi. Raffaello u Stanzama, kao i vatikanskim Loggijama stablo raja prikazuje kao „smokvu”. Smokva je znak čovjekova pada (Isus proklinje neplodnu smokvu, Mt 21, 18—22), ali i znak više spoznaje, mesijanske. Kad Natanael dođe k Isusu, ovaj mu otkriva nešto od tajne njegova bića: „Vidjeh te prije negoli te Filip pozva, dok si bio pod smokvom.” Ovaj ispovijeda svoju vjeru u Isusa: „Učitelju, ti si Sin Božji! Ti si kralj Izraelov!” (Iv 1, 43—51). Smokvino stablo postaje znak spoznaje vjere, stablo života koji je Krist.